

Els orígens de la ciència econòmica

Dr. Lluís Argemí d'Abadal

PID_00238428

Temps mínim previst de lectura i comprensió: **3 hores**

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. D'Aristòtil als franciscans i dominics	9
1.1. L'escolàstica	9
2. Preu just, moneda bona i interès lícit	11
2.1. Les funcions del diner i la licitud de l'interès	12
3. El mercantilisme	15
4. Comerç exterior, població, indústria i luxe	18
4.1. Les visions espanyola, italiana i francesa	18
4.2. Les visions anglesa i alemanya	19
5. L'escolàstica tardana: l'Escola de Salamanca	22
6. Autors	24
Resum	27
Activitats	29
Glossari	30
Bibliografia	34

Introducció

Tot i que es poden trobar idees sobre temes econòmics en obres de l'antiguitat, des del codi d'Hammurabi fins a la Bíblia, no és fins a la gran filosofia grega i en alguns juristes romans on aquestes idees comencen a estar sistematitzades. De tota manera, aquests dos grans components de l'antiguitat clàssica van arribar al pensament occidental per mitjà del que d'ells recolliren els autors medievals.

La nostra història ha de començar vers el 1250, quan van aparèixer a l'Occident medieval les primeres traduccions de les obres d'Aristòtil, i quan a les naixents ciutats europees es va redescobrir el dret romà per a regular un fenomen que semblava nou, el comerç. Aquest comerç va esdevenir cada vegada més important després de les croades, en obrir-se la Mediterrània, i va anar teixint un entramat de relacions a tot Europa, que va donar lloc a un desvetllament europeu basat en una revolució comercial.

Aquesta es va desenvolupar tant a l'àrea de la Mediterrània (les quatre grans ciutats italianes, Gènova, Venècia, Florència i Milà; Barcelona, Marsella i Lió) com a les àrees bàltiques (Lubeck, Hamburg), i entre les dues zones s'establiren uns altres centres, com les ciutats de Flandes (Bruges) i dels Països Baixos (Amsterdam), i les fires de la Xampanya, que van permetre la integració de París al circuit comercial. A Anglaterra, Londres començava el seu paper econòmic.

En aquest moment l'economia es basava en un conjunt d'unitats auto-suficients, senyoratges, amb una agricultura endarrerida i amb un conjunt de relacions de dependència entre els pagesos i el senyor de cada unitat.

L'activitat agrícola estava completament regulada, tant pel que fa a les feines com a les obligacions dels pagesos envers els senyors.

Aquesta base econòmica tenia, a més, una estructura política que denominem feudalisme, basada en un conjunt d'unitats força independents, comtats, formats per un conjunt de senyoratges, en què les autoritats o comtes estaven lligats entre ells per unes relacions de vassallatge.

Sobre el paper, hi havia una autoritat central, el sobirà, que era un *primum inter pares*, primer entre iguals, i més enllà, una autoritat suprema, l'emperador en el terreny civil i el papa en el terreny religiós. En qualsevol cas, es pensava en una autoritat universal única, i la comunitat científica també era única.

Però enmig d'aquesta economia senyorial van aparèixer les ciutats, on es concentraren els que practicaven activitats econòmiques diferents: els comerciants, el comerç a distància; els artesans, la producció d'articles industrials, sovint de luxe, per als poderosos, i com a conseqüència d'aquestes dues activitats van aparèixer les necessitats financeres, és a dir, banquers, d'una banda, i autoritats monetàries de l'altra (identificades amb les autoritats polítiques).

I aquestes noves activitats van començar a crear problemes morals: la religió cristiana no veia amb bons ulls unes activitats que tenien com a fi l'acumulació de riqueses. La condemna evangèlica que gairebé impossibilitava que un ric guanyés el cel donava molt poc marge de maniobra.

Però diferents fets van ajudar a plantejar el problema d'una manera més realista. En primer lloc, la difusió de l'obra d'un autor que, tot i no ser gaire conegut directament per les seves obres, ja era un mite dins el pensament cristià: Aristòtil. I en segon lloc, **l'aparició d'uns nous intèrprets de l'ortodòxia cristiana** que, lluny d'un ascetisme platònic o augustiniana, van voler veure el món tal com era, des del seu mateix si.

Els nous ordes, els dominics i els franciscans, que van veure la necessitat d'acostar-se al món real per tenir-hi influència, també van voler recuperar els textos clàssics d'Aristòtil com a guia. L'elecció era bona: els problemes que Aristòtil s'havia plantejat, pel que fa a l'economia, eren similars.

Objectius

El primer mòdul pretén els objectius següents:

- 1.** En primer lloc, presentar les dues formes d'aproximació a l'estudi de la història del pensament econòmic, entesa dins d'una accepció genèrica. Per tant, es comença definint els diferents termes emprats (teoria, anàlisi, sistemes, doctrines, idees i pensament) i posteriorment es defineixen els enfocaments absolutista i relativista.
- 2.** En segon lloc, el mòdul presenta les primeres formes, encara no pròpiament científiques, de pensament econòmic que van sorgir entre els segles XIII i XVII: l'escolàstica i el mercantilisme. Per tant, es presenten els principals autors i les principals obres del període.
- 3.** Pel que fa a l'escolàstica, l'objectiu bàsic és veure com a partir de diferents conceptes normatius, com preu just, interès lícit i moneda bona, es van anar elaborant teories (per tant, ciència positiva) del funcionament de les diferents institucions econòmiques, com el mercat, l'organisme emissor de la moneda, els bancs, etc.
- 4.** Pel que fa al mercantilisme, el mòdul es proposa analitzar com, a partir del desig més mundà d'aconseguir més diners, es va arribar a l'aclariment del que era realment la riquesa, és a dir, com es va arribar a la ciència per una via diferent de les especulacions ètiques dels escolàstics.
- 5.** Un darrer objectiu és mostrar com els dos grups de pensadors no presenten encara una homogeneïtat suficient per a parlar d'escola, tot i que en els dos corrents hi havia un element central d'estudi, la riquesa. Per als uns com a possible objecte de pecat i per als altres com a objecte de poder.

1. D'Aristòtil als franciscans i dominics

Vegeu el vídeo: D'Aristòtil als franciscans i dominics

1.1. L'escolàstica

Aristòtil, preceptor d'Alexandre, va viure el moment de la gran expansió grega i els problemes econòmics que aquesta expansió va comportar, problemes que minaven la base que sustentava la societat del moment: una societat de comunitats en què l'autosuficiència era un valor i en què el comerç es veia amb menyspreu. Per tant, la generalització del comerç i del préstec lligat aquest comerç plantejava el problema ètic de la seva licitud.

Aristòtil havia volgut donar resposta a aquests problemes a l'*Ètica a Nicòmac*.

La manera de fer d'aquests autors era mitjançant interpretacions d'un text d'Aristòtil, buscant-hi les autoritats, és a dir, altres autors anteriors que havien fet interpretacions similars, o millor encara, trobant-hi alguna frase d'Aristòtil mateix (és a dir, en la seva traducció i no en comentaris d'altres) que avalés la seva posició.

Per això, una bona part de l'escolàstica és, en comentaris o en qüestions, una col·lecció de preguntes sobre temes concrets. El seu objectiu era harmonitzar la raó i la fe, i en el camp econòmic veure la licitud dels nous comportaments en els camps de l'economia. Però aviat van aparèixer dos tipus d'interpretacions, o dues tradicions que, fins a cert punt, es poden identificar amb els dos nous ordes mendicants sorgits per acostar la religió al poble, el franciscà i el dominicà, i paral·lelament, amb les posicions nominalista i realista.

La tradició franciscana, iniciada per sant Bonaventura (ja que sant Francesc no creia en l'estudi per arribar a les coses), tenia una preocupació més gran per la realitat, i en el camp social, per la gent del poble, no necessàriament pels pobres, tot i que sovint coincidissin, a banda dels artesans de les ciutats.

La seva idea era recuperar les antigues virtuts cristianes, però també volia acostar-se als fets observats. El gran iniciador d'aquesta línia va ser Roger Bacon, un primer empirista, encara que també hi va participar Guillem d'Occam. En el terreny purament filosòfic eren nominalistes i, per tant, negaven l'existència dels universals o conceptes abstractes.

En canvi, la tradició dominica, tot i haver sorgit en el mateix moment i amb la mateixa voluntat d'acostament al poble, sovint volia mantenir l'*statu quo* adequant-lo a les noves realitats. El seu objectiu era la fonamentació de la doctrina en la lògica, és a dir, en la raó, tal com s'entenia aleshores (una lògica molt formal). La tradició dominica en el camp de l'economia, tot i presentar autors previs, comença directament amb sant Albert el Gran i en el seu deixeble, que va ser el gran mestre de l'escolàstica, sant Tomàs d'Aquino, autor d'una *Summa Theologica*, que des d'aleshores es va constituir en la segona gran font de referència, després de l'obra d'Aristòtil. En el terreny filosòfic eren realistes i defensaven l'existència dels universals.

En tots dos casos es van basar en les traduccions de l'*Ètica* comentada per Averrois i feta a l'escola de traductors de Toledo, i després en la traducció i els primers comentaris de la mateixa obra fets per Robert Grosseteste el 1246, que van servir de punt de partença per a sant Albert el Gran.

2. Preu just, moneda bona i interès lícit

L'objectiu de les dues tradicions era un objectiu moral: dictar el que era bo des d'un punt de vista religiós. Les dues tradicions analitzaren, de fet, tres problemes.

El primer era el del preu just en una transacció comercial. El segon era el del diner i la seva naturalesa, lligat sovint a actuacions no privades i també públiques, ja que alguns monarques començaven a adulterar el seu valor practicant el *debasement* (el fet de rebaixar el contingut real de les peces monetàries) a fi de gaudir del *seigniorage* (o senyoratge), diferència entre el valor nominal i el valor real o cost d'encunyar la moneda, i el tercer, el de l'interès, la seva licitud i el pecat d'usura.

Convé analitzar-los tots tres separadament, ja que, de fet, la seva importància va anar variant al llarg dels anys en què es desenvolupà l'escolàstica: durant el segle XIII i una part del XIV el problema va ser el del preu just, era l'època de la que es podria anomenar escolàstica clàssica.

Al segle XIV, quan els monarques començaren la pràctica del *debasement*, rebaixa del valor real de la moneda, el problema important va ser el del diner, especialment amb el rei de França Phillippe le Bel, que va abusar del *debasement*; mentre que al segle XV, amb les pràctiques bancàries italianes, el problema era el de l'interès.

Ja fora del període medieval, al segle XVI, en el Renaixement, l'escolàstica tardana espanyola es trobà amb un nou problema monetari, en part relacionat amb el del *debasement*, el creixement de l'oferta monetària que també creava la disminució del valor del diner, o, en síntesi, el problema de la inflació.

Aquests són els problemes que cal tractar, seguint les dues tradicions esmentades, tot i que va ser en el primer on es desenvolupà la major part de l'escolàstica i en el qual apareixen clarament les dues tradicions.

Pel que fa al preu just, Aristòtil havia inclòs tant característiques de les persones que feien la transacció, ja que es tractava d'un problema de justícia comutativa, com de les coses que s'intercanviaven, i en les versions medievals de l'obra apareixia un diagrama d'una transacció.

L'anàlisi escolàstica va discutir el text de manera que se'n podien desprendre tres aspectes: la necessitat estricta (*indigentia*, *necessitas*), o la necessitat opulenta del ric (*voluptas*), per part del comprador; l'escassetat (*raritas*), la capacitat de la cosa per a satisfer necessitats (*complacibilitas*), o la utilitat de la cosa

(*virtuositas*) per part de la cosa en si, i finalment el treball i els costos (*labore et expensis*), fruit de l'activitat (*operositas*) per part de l'artesà treballador, tot i que a vegades aquest treball no fos compensat pel preu (*superabundantia*).

En general, el pensament escolàstic es va articular en dues línies. La primera línia va ser la que van defensar els dominics des de sant Tomàs, que subratllava **la idea de necessitat com a determinant essencial**. Però en mans d'autors posteriors, com Enric de Frimaria, la necessitat individual d'un bé concret es va transformar en la necessitat col·lectiva, similar al concepte de demanda, i que tenia en compte la naturalesa de la cosa intercanviada.

La segona línia va ser la que defensaren els franciscans, tot i que havia estat començada per sant Albert, dominic i mestre de sant Tomàs. Per a ells el punt principal estava en el treball i en els costos, però John Duns Scotus hi afegí també un segon element, el que es referia a **la naturalesa de la cosa, la seva escassetat i la seva utilitat**, però, en general, des del punt de vista del venedor o productor.

Una visió sintètica actual és la que considera que el preu just no era més que el preu establert de comú acord entre les dues parts del mercat, és a dir, el que, actualment, podríem anomenar preu d'equilibri, que té en compte les dues parts del mercat. Però d'altres han volgut veure una incipient teoria del valor treball en la línia franciscana i una teoria del valor utilitat en la línia dominica.

Vegeu el vídeo: Preu just, moneda bona i interès lícit

2.1. Les funcions del diner i la licitud de l'interès

Pel que fa a la teoria del diner, el primer problema era valorar-ne la funció, a fi i efecte de poder dir si el fet de posseir-ne era bo o no.

En aquest punt sorgien dues funcions: una de purament formal, legal (*medium legale*), o de mesura (*mensura*), en fi un instrument (*instrumentum permutandī*), i una altra de contingut o garantia de canvi futur (*fideiussor*).

Doncs bé, en aquest segon cas, el diner és riquesa, però ho és per accident, a diferència dels béns, que són riquesa *per se*. En el cas de la teoria del diner, l'escolàstica va tenir una sola línia, la que, des de sant Tomàs, va de Jean Buridan, un deixeble de Guillem d'Occam, a Nicole Oresme, i que avança des d'una concepció del diner mitjà de canvi, a la d'un diner dipòsit de valor, però que en totes dues funcions, la comunitat està per sobre de l'individu o de l'Estat: des d'una primera postura de Buridan disposat a acceptar limitadament

algunes alteracions per part del Príncep, fins a Oresme, que condemna tota mena de manipulació monetària. Però pel camí s'esbrinen totes les funcions en una incipient teoria del diner.

Tots dos autors es referien als problemes creats per la guerra dels Cent anys de França contra Anglaterra, en la qual el rei francès va practicar força vegades el *debasement* a fi d'obtenir un benefici amb el qual afrontar les despeses de guerra. Aquest benefici, que és igual al que es percep pel dret d'encunyar moneda, és el *seigniorage* o senyoratge.

Jean Buridan no el condemnà totalment, ja que podia ser útil a la comunitat. Però Oresme va qualificar la pràctica de pecat pitjor que la usura. En tot cas, l'obra de Oresme va ser la primera coneguda dedicada íntegrament a un tema monetari: el *Tractat sobre l'origen, naturalesa funció i canvis de la moneda* (1350) i té la virtut de començar un camí que portarà, dos segles més tard, a la primera teoria econòmica diferenciada, la teoria quantitativa del diner. Oresme va ser també el traductor de l'*Ètica* d'Aristòtil, però ho féu al francès i no al llatí. Potser és interessant constatar que un dels lligams entre Buridan i Oresme va ser el monjo català Guiu de Terrena.

El tercer tema, que va aparèixer amb força durant el segle XV, és el de la naturalesa i licitud de l'interès. En aquest camp, d'una negativa quasi total per part de sant Tomàs, que suposava el pecat d'usura (condemnat sota la idea que *pecunia non parit*, 'el diner no pareix perquè no és natural'), es va avançar vers la possibilitat de percebre interès (*interesse*) en determinats casos.

Les raons que podien donar lloc a l'interès o «títols extrínsecs» del crèdit (el «títol intrínsec» era el principal) foren diverses: *lucrum cessans* (benefici extingit), *damnum exercens* (creació de danys), *periculum sortis* (risc assumit) o *mora debitoris* (retard en el retorn del deute).

Els dos primers foren els més acceptats, mentre que els dos darrers no ho foren tant, ja que donaven lloc a moltes possibilitats de trampa. Clarament s'inclouen idees que es refereixen al cost d'oportunitat (benefici extingit) o al cost del risc (risc assumit), cosa que dóna una certa modernitat a una teoria que havia d'englobar el tipus d'activitat que ja era normal a les ciutats mediterrànies.

De fet, les pràctiques comercials del moment, especialment a les ciutats italianes, ja havien creat sistemes comercials que amagaven l'interès sota conceptes moralment acceptats, com és el cost de les transaccions exteriors. Així, el canvi sec era una (inexistent) transacció exterior que encobria el pagament d'un interès per un préstec. Aquest interès restava amagat sota la compra de mercaderies a l'estranger i la seva venda posterior. Precisament per això els

dos tractadistes més importants d'aquest tema foren dos italians, el franciscà sant Bernardí de Siena i el dominic sant Antoni de Florència, amb els quals es perfilaren totes les possibilitats esmentades per tal que l'interès, si era normal, és a dir, acceptat per les dues parts, no fos usura.

Al mateix temps condemnaven el canvi sec. Però, a més, en la seva discussió del diner ja apareix la idea que el diner productiu, invertit, és *capitale*, a diferència de la *pecunia*, o diner d'intercanvi. El fet que un es converteixi en un altre no depèn de les qualitats intrínseques del diner, sinó de les extrínseques, que es refereixen a les dels agents econòmics implicats.

Amb això tenim una teoria del valor o preu, una teoria del diner i una teoria del capital, tot i que poc desenvolupades i encara molt dependents del seu origen normatiu o moral. Però també ja prou lligades a una experiència de pràctica econòmica que permet avançar vers una teoria més realista.

3. El mercantilisme

A la segona meitat del segle XV es produïren una sèrie de fenòmens que permeten parlar d'un canvi d'època.

No tan sols pels canvis polítics que donaren lloc a transformacions nacionals (adveniment, després de la batalla de Bosworth, dels Tudor a Anglaterra, matrimoni dels reis catòlics a la península Ibèrica, canvi de dinastia a França) o internacionals (presa de Constantinoble pels turcs), ni pel que va ser el detonant d'una nova forma d'integració mundial (el descobriment d'Amèrica), ni pels descobriments científics portats a terme a partir d'una nova visió del món (Copèrnic), sinó perquè a poc a poc una nova classe social i una nova forma de pensar s'havien desenvolupat amb prou força per a ser escoltades pels sobirans.

Renaixement com a nova actitud mental, absolutisme i formació dels estats nacionals com a nova forma política, i mercantilisme i colonització com a component econòmic són les tres característiques principals del que denominen edat moderna.

I tots tres components donaren lloc a una forma específica de pensament econòmic, el mercantilisme, característic de l'època.

El Renaixement, en forma d'humanisme, que ja no es preocupava tant de temes de caràcter moral o ètic, sinó més aviat pragmàtic. L'absolutisme, perquè va proporcionar la cobertura sota la qual molts autors van escriure amb referència a les necessitats del naixent estat. I l'època dels imperis colonials, perquè aquests van proporcionar una font de riquesa que els diversos autors de l'època van mirar d'analitzar.

Va ser un pensament elaborat per autors laics, no religiosos com els escolàstics, i al servei, o bé dels individus organitzats en companyies de comerç privades, o bé al servei de l'Estat, de les seves companyies públiques o de l'Administració estatal en general, i no d'un suposat bé públic moral o de la comunitat, com en l'època anterior.

Si bé la base econòmica no va canviar gaire i l'economia senyorial va continuar essent el centre de la producció bàsica, els drets feudals s'havien transformat en la major part d'Europa i en alguns casos pràcticament havien desaparegut.

Les autoritats, especialment els nous sobirans absoluts, cercaren en les noves activitats econòmiques (sobretot en el comerç) les seves fonts d'ingressos en una política de competència i sovint de confrontació. I en aquesta cursa, les

colònies eren una font de recursos que podia ajudar sense afectar les economies dels altres senyors. Però no totes les colònies eren tan riques com les de la corona espanyola: les d'Amèrica del Nord i les Antilles eren pobres i calia buscar la riquesa d'altres maneres.

El primer mercantilisme va presentar unes característiques específiques en centrar-se en l'acumulació de metalls. Alguns autors han parlat de *bullionisme* (de *bullion*, lingot) i en el seu pensament només hi havia la idea d'aconseguir or per explotació directa de les colònies.

El mercantilisme que podríem anomenar «clàssic» parteix d'un món concebut com un joc de suma zero, tant en política com en economia.

Per tant, l'enriquiment d'un país sols es pot aconseguir si els altres s'empobreixen, i la política econòmica que cal seguir és la del mercader: comprar barat i vendre car. D'aquesta manera, el diner s'acumularà al país, i com que el diner és igual a riquesa, el país es farà ric.

Tot i que la majoria d'obres van sempre una mica més enllà d'aquest esquema tan senzill, durant el segle XVI i al començament del segle XVII, la major part dels autors als diferents països compartien aquesta visió. Però aviat es van veure noves formes més subtils: es podia vendre el que es tenia i guanyar així els diners que d'altres obtenien a les mines. Finalment, si s'afavoria el creixement de la població, aquesta produiria més i es podia vendre més a qui tenia els diners. D'aquesta manera, del comerç exterior es va passar a la població, i de la riquesa a la producció, i especialment, de productes de luxe, ja que eren els compradors els que tenien els diners d'aquests productes. L'industrialisme i el poblacionisme, en un segon moment, van ser característiques típiques del mercantilisme.

Per aquestes raons, en analitzar els autors mercantilistes apareix no tan sols una diferenciació teòrica, d'avenç vers un pensament més sofisticat, sinó també una divisió nacional, que reflecteix, sovint, condicions econòmiques del país des del qual o per al qual s'escriu.

La diferència entre les dues tradicions escolàstiques, que de manera imprecisa es podrien anomenar dominica i franciscana, va ser substituïda per una diferenciació en la qual les característiques del país es veuen més clares. Així, el mercantilisme anglès (que equivocadament es pren com a model) representa la defensa de les empreses monopolistes privades, el francès el desig d'administrar bé un Estat per a fer-lo econòmicament potent, l'espanyol té l'obsessió per a pal·liar la decadència, l'italià per a augmentar la població de les petites repúbliques per a fer-les més potents i l'alemany té l'obsessió d'aconseguir més fons per a la hisenda (*Camera*) del príncep.

Així, en alguns casos, aquests corrents nacionals han rebut noms específics: arbitrisme a Espanya, ja que es refereix a la manera com escrivien; cameralisme a Alemanya, i colbertisme (pel primer ministre Colbert) a França. Però, de tota manera, hi ha certes idees comunes que van començar a traspasar les fronteres nacionals i de llengua, fronteres que mai no havien existit en l'escolàstica.

Vegeu el vídeo: El mercantilisme

4. Comerç exterior, població, indústria i luxe

Vegeu el vídeo: Comerç exterior, població, indústria i luxe

4.1. Les visions espanyola, italiana i francesa

El primer text de referència és el *Memorial* de l'espanyol Luis Ortiz, el títol complet del qual és *Memorial para que no salgan dineros destes reinos* (1558); es tracta d'un petit programa d'industrialització i es podria dir que és el primer de tots. Schumpeter el va qualificar com el primer quasisistema, i se situa lluny de la reflexió única sobre el comerç exterior.

Però n'hi va haver molts més al país, que era, aleshores, el poder hegemònic. Durant el segle XVII van proliferar els autors arbitristes, que proposaven solucions als problemes de les crisis i la decadència del país. Sovint els arbitris eren escrits de manera que un remei miraculós servís per a refer la monarquia. Però no va ser fins al segle XVIII que autors amb conceptes més moderns plantejaren les coses d'una altra manera. El que mereix més atenció és Gerónimo de Ustáriz, ja al començament del segle XVIII, que amb la seva *Teoría y práctica del comercio y de la marina* (1724) va aconseguir de ser un dels autors espanyols d'economia més traduïts a l'estranger.

Pel que fa a Itàlia, les primeres reflexions es produïren en el camp de la política, evidentment a la pàtria de Maquiavel. L'obra de Botero *Sobre les causes de la grandesa de les ciutats* (1598), en què aquesta grandesa s'atribueix a la població, encara que pot portar a l'empobriment, pot ser considerada un precedent de Malthus. Però Botero és més conegut com a autor de tractats de política, i com a oposant de Jean Bodin, un altre polític i economista francès.

El que pot semblar la versió normal del mercantilisme a Itàlia va ser Antonio Serra, que des del regne de Nàpols va escriure una obra amb un títol simptomàtic: *Breu tractat sobre les causes que poden fer abundants l'or i la plata als països que no tenen mines* (1613). Però al contingut hi apareix la necessitat d'una població industriosa i treballadora, i d'un govern practicant d'una bona administració, més que no pas la senzilla manipulació del comerç exterior. Així, doncs, en els dos casos es produeix la reflexió sobre el subdesenvolupament, que en termes relatius ja començava a ser patent als països mediterranis.

Però als països del centre europeu els problemes eren diferents. El primer mercantilisme francès, país on l'Estat va prendre importància molt abans de Lluís XIV, es pot relacionar amb l'autor de política Jean Bodin, autor d'un petit

opuscle, *Resposta a les paradoxes de M. de Malestroit sobre la fi de la moneda i l'encariment de totes les coses* (1568), en què apareix la idea de la teoria quantitativa del diner.

Però el primer escrit en què va aparèixer el terme *economia política* va ser l'obra del francès Antoine de Montchrestien, *Tractat d'economia política* (1615), que més que un tractat de com funciona l'economia és un conjunt d'idees per a regular bé el funcionament de l'economia des de l'Estat. Aquest tema (l'estatisme) va caracteritzar el mercantilisme francès i, fins i tot, hi va donar un nom, el de colbertisme, lligat a l'actuació regulacionista del primer ministre Colbert. També com a idea rectora, compartida per la majoria dels mercantilistes fins a Malthus (i amb excepcions com la de Botero), Montchrestien defensà el poblacionisme, o la idea que el poder i la riquesa d'un país depenien del fet de tenir una població abundant.

4.2. Les visions anglesa i alemanya

A Anglaterra, en canvi, ja embarcada en un procés de comerç exterior agressiu com el que practicaven els holandesos (els seus grans rivals en aquest moment), el gran tema era l'enriquiment mitjançant les companyies de comerç monopolista, empreses privades a les quals l'Estat atorgava certes concessions.

L'obra de Thomas Mun, *La riquesa d'Anglaterra mitjançant el comerç exterior* (1620), n'és el màxim exponent. El seu autor hi descriu la balança de comerç, però també hi afirma que **les lleis d'un país poden fer ben poc contra el funcionament de l'economia internacional d'intercanvis, regides per una llei comercial no escrita.**

L'obra de Misselden, *Lliure comerç o mitjans per a fer florir el comerç* (1622), es decantava per l'opció amb què els mercantilistes es trobaven en molts casos: **reclamar llibertats si era minoritari, però reclamar concessions si, en canvi, era majoritari.**

Però en altres obres va inventar el terme *balança comercial*. Poc més tard, Misselden va passar a treballar per a l'East India Company, i des d'allà va defensar una altra posició, la dels drets preferencials.

En contra de Mun i de Misselden va aparèixer un tercer en discòrdia, un flamenc establert a Anglaterra, Gerard de Malynes, sempre preocupat pel poder dels blancs i de les grans companyies, ja que ell era un comerciant que volia anar lliurement. La seva obra en aquest sentit, *El manteniment del lliure canvi* (1622), era una contesta a l'obra de Mun, i com a element central de l'afavoriment del comerç hi havia el manteniment de la paritat del diner, davant la devaluació per a exportar, que defensava Misselden.

A més, Malynes va començar a veure que els desequilibris de la balança de comerç es compensaven automàticament amb el moviment de metalls que creaven, el que en diem mecanisme de flux d'espècies. La seva descripció final, però, hagué d'esperar més d'un segle fins a David Hume.

En tots tres casos, doncs, hi ha un teló de fons, i és el d'una crisi comercial que alguns van voler atribuir a l'East India, i amb això es va donar un fet que sovint es tornaria a produir.

Una crisi econòmica o en general un esdeveniment econòmic puntual dóna lloc a discussions teòriques d'un abast molt més ampli, que es més enllà de la simple conjuntura. Tanmateix, a banda de les diverses posicions, el que és més important de destacar d'aquest corrent de pensament és el desenvolupament del concepte de balança comercial, allò que devia ser positiu (exportar més que no pas importar).

El darrer cas que cal comentar és el dels països de parla alemanya, àustria i Alemanya. El tipus de formulació econòmica allà va prendre la forma de *camera*lisme, amb referència a la *Camera*, o oficina d'hisenda dels prínceps alemanys.

Pot semblar que la seva principal obsessió és la hisenda, però en canvi, la majoria de tractats són obres en les quals s'observen moltes coses, des de la necessitat d'industrialització fins al desenvolupament científic i cultural.

Són tractats d'administració estatal econòmica. Els exemples més evolucionats els veurem en el mòdul següent, però val la pena que n'esmentem els inicis.

En general és recordat per la importància que atorgava al **consum com a motor**, a part de veure clarament que tota despesa d'un és l'ingrés d'un altre, punt de partença de l'anàlisi de la renda despesa, idea marc de la interdependència econòmica, o del flux circular de la renda (i que rep el nom de principi de Becher).

A àustria, però d'origen alemany, Hornigk va escriure una obra amb el títol d'*àustria per sobre de totes* (1684), en què s'explicava un programa concret per aconseguir l'autosuficiència del país.

Però en el conjunt d'obres hi ha temes comuns que convé subratllar, a més de la defensa d'un excedent comercial que els ha donat el nom. El primer és el de la **població**, ja que els mercantilistes tenien una actitud poblacionista: població productiva, i també població com a base de la imposició i de l'exèrcit.

Un segon tema és la defensa de la **indústria** i amb això també la del luxe, amb algunes excepcions. Però el luxe era indústria exportable, ja que la capacitat de consum de la gran massa del país era limitada i, en canvi, hi havia pocs però amb un nivell de despesa elevat.

Com a resum final es pot veure el que dèiem al començament. En primer lloc, que la majoria d'obres reflecteixen les característiques del país des del qual o per al qual s'escrivia i que, en general, les preocupacions van força més enllà de la balança comercial, per acabar en la regulació de la indústria o d'altres aspectes a fi i efecte d'obtenir poder polític i poder econòmic. L'element unificador seria la recerca d'aquestes objectius (una política econòmica) més que l'anàlisi teòrica (sovint absent) de les causes de la riquesa: el pragmatisme era la seva principal característica.

5. L'escolàstica tardana: l'Escola de Salamanca

A la Catalunya medieval es podien trobar ben pocs textos d'economia.

L'única excepció és el petit text *Comentaris a l'Economica d'Aristòtil*, del valencià Martí de Viciana, un funcionari d'importància a la València de la segona meitat del segle XV. El text, però, es dedica a les parts de l'obra d'Aristòtil relacionades amb la gestió de la casa, és a dir, al que pròpiament es definia com a economia (*oikos*: 'casa', *nomos*: 'ciència') i, per tant, amb parts dedicades a les feines dels senyors de la casa i a les de la mestressa. Tanmateix, aquesta obra tenia poques referències als temes centrals de l'economia de l'època: preus, diners i interès.

Durant el segle XVI, a la Universitat de Salamanca va aparèixer un grup d'autors, teòlegs, que, a partir dels ensenyaments de Francisco de Vitoria es va començar a plantejar els problemes que apareixien arran dels nous fenòmens de la colonització americana.

Són coneguts els problemes derivats de la cristianització dels indígenes, però la colonització també creava problemes morals als habitants de la península.

Un d'aquests era el fenomen relacionat amb les noves activitats comercials, que continuaven els problemes tractats pels escolàstics.

Però, de fet, n'hi havia un de nou: l'afluència a Espanya de metalls preciosos va causar, per les despeses derivades de les guerres de religió de Carles V arreu d'Europa, un greu procés inflacionari, desconegut almenys de la manera com es presentava i que avui dia coneixem amb el nom de revolució dels preus.

Els teòlegs de Salamanca van afrontar aquest fenomen i en van aclarir les causes.

Va ser Martín de Azpilcueta, teòleg navarrès i professor, entre altres, a la Universitat de París, el primer a relacionar els dos fenòmens, l'augment de la massa monetària i el creixement dels preus, en el *Comentario resolutorio de cambios* (1556), poc abans de la formulació que en va fer el francès Jean Bodin.

Un altre dels temes en què van participar els membres de l'Escola de Salamanca va ser el del tractament de la pobresa. En general, creien que no s'havia d'actuar enfront d'aquesta com proposaven altres, que volien recollir els po-

bres en institucions especialment dedicades al seu acolliment. Un d'aquest va ser el perpinyanès Miquel Giginta. Per a l'Escola de Salamanca, en canvi, no es podia forçar aquesta reclusió.

L'Escola de Salamanca no es limita a Azpilcueta, hi ha altres autors, com Luis de Molina i Tomás de Mercado, que van contribuir al desenvolupament de la doctrina econòmica escolàstica, en un moment en què el pensament civil, no lligat a problemes ètics o morals, s'imposava arreu d'Europa.

Vegeu el vídeo: L'escolàstica tardana: l'Escola de Salamanca

6. Autors

Aristòtil (384-322 aC)	El gran filòsof grec va ser l'iniciador del pensament econòmic occidental, mitjançant les versions que van fer els autors medievals de la seva <i>Ètica a Nicòmac</i> i de la seva <i>Política</i> .
Sant Albert el Gran (vers el 1200-1280)	Dominic d'origen alemany, va ser professor a la Universitat de París, on va tenir com a estudiant sant Tomàs d'Aquino. Tot i que defensava les posicions del seu deixeble, a qui va sobreviure, atorgava més importància al component del cost en el preu just, i per tant, s'acostava més a la posició franciscana.
Sant Tomàs d'Aquino (vers el 1225-1274)	Dominic, fill del comte d'Aquino, de prop de Nàpols, va estudiar a Nàpols i a París amb sant Albert el Gran. Creador del que podria ser el cos més complet de l'escolàstica, la <i>Summa Theologica</i> (començada el 1266), de seguida es va guanyar el reconeixement intel·lectual del seu temps, i va rebre el nom de «doctor angèlic». La seva doctrina va cristianitzar força les idees aristotèliques i la seva visió de l'economia es va centrar en la interpretació del concepte aristotèlic de justícia. Així, la riquesa és acceptada si condueix a la virtut, però no a l'interès. El preu just és el que satisfà tant el comprador com el venedor.
John Duns Scotus (1265-1308)	Franciscà escocès i professor de la Universitat de París, va ser defensor de la idea que el preu just s'ha de referir al treball necessari per a produir les mercaderies.
Guiu Terrena (vers 1270-1342)	Dit també Guiu de Perpinyà. Professor de la Universitat de París fins al 1316. Va ser autor de les <i>Qüestions sobre l'ètica i la Política d'aristòtil</i> , que va tenir importància per a la obra d'Oresme.
Jean Buridan (vers 1300-1358)	Deixeble de Guillem d'Occam i rector de la Universitat de París. Precedent de les teories monetàries d'Oresme, va intentar definir el diner no tan sols des del punt de vista de l'intercanvi, sinó també entès com a dipòsit de valor.
Nicolau d'Oresme (1325-1382)	Bisbe de Lisieux, deixeble de Buridan i autor del primer tractat dedicat íntegrament a un tema econòmic, <i>Tractat sobre l'origen, naturalesa i mutacions de les monedes</i> (1360), en què es criticava la pràctica dels prínceps del <i>debassement</i> , o rebaixa del valor de la moneda, que per a ell constituïa un pecat dels prínceps molt més gran que el pecat d'usura.
Sant Bernardí de Siena (1380-1444)	Franciscà, un dels millors economistes de l'edat mitjana i autor d'una de les últimes <i>Summa Theologica</i> escolàstiques, va ajudar a justificar les retribucions per préstec o interès en cas que es donessin certes condicions que permetien no caure en el pecat d'usura, encara que les seves idees econòmiques les va expressar principalment als seus sermons.
Sant Antoni de Florència (1389-1459)	Franciscà, arquebisbe de Florència. Un dels darrers escolàstics que més va incorporar la realitat econòmica de la seva època per tal de modificar algunes concepcions del moment, com el preu just i la usura.
Martí de Viciana (abans del 1440 - vers 1492)	Lloctinent del governador del Regne de València i autor dels <i>Comentaris a l'Economica d'Aristòtil</i> en la seva part de la gestió de la casa.

Martín de Azpilcueta (1492-1586)	Navarrès, deixeble de Francisco de Vitoria i professor de les universitats de Salamanca i Coïmbra. Va ser l'autor del <i>Comentario resolutorio de cambios</i> (1556), en què per primera vegada es va relacionar el creixement dels preus amb l'augment del numerari per l'arribada de l'or de les Índies, cosa que va originar el naixement de la primera teoria econòmica, la teoria quantitativa del diner.
Luis Ortiz	Escriptor espanyol del segle XVI i autor del <i>Memorial al Rey N.S. para que no salgan dineros destes reynos</i> (1558), obra que, malgrat que el seu títol representa la versió més senzilla del mercantilisme, conté una argumentació industrialista més àmplia.
Jean Bodin (1530-1596)	Francès, estudiant i després professor de lleis, Bodin va ser un dels grans autors renaixentistes de temes polítics juntament amb Maquiavel. Autor de <i>Sis llibres sobre la República</i> (1576), i molt especialment de la <i>Resposta a les paradoxes de M. de Malestroit sobre el fet de les monedes i l'encariment de totes les coses</i> (1568), una obra en què es presenta la teoria quantitativa del diner pocs anys després de la versió que n'havia fet M. de Azpilcueta.
Miquel Giginta (1534-1588)	Nascut a Perpinyà, i canonge de la catedral d'Elna, va discutir amb els doctors de l'Escola de Salamanca en relació amb l'atenció que s'havia de donar als pobres en el seu <i>Tratado de remedio de pobres</i> (1579).
Giovanni Botero (vers 1543-1617)	Autor italià de teoria política i jesuïta oposat a les idees de Maquiavel. Teòric sobre la teoria de la població, creia que hi havia limitacions en el creixement de la població, cosa que va manifestar en la seva obra <i>De les causes de la grandesa de les ciutats</i> (1598), fruit de la seva observació de diferents països explicada als <i>Relats</i> (1605).
Thomas Mun (1571-1641)	L'autor mercantilista per antonomàsia. Va ser director de l'East India Company. Les seves idees quedaren reflectides en el <i>Discurs sobre el comerç d'Anglaterra amb les Índies Orientals</i> (1621), però la seva obra més famosa va ser <i>La riquesa d'Anglaterra pel comerç exterior</i> (vers 1630 i publicada pòstumament l'any 1664). La seva doctrina bàsica era la de la balança de comerç, que ell va contribuir a perfeccionar i definir. Però també va veure que les accions humanes no podien fer res en contra d'algunes lleis comercials no escrites, i inicià un camí que portaria fins a Adam Smith i la seva mà invisible.
Antoine de Montchrestien (vers 1575-1621)	Autor de teatre i aventurer francès, escriptor del <i>Tractat d'economia política</i> (1615), en què apareix per primer cop el nom de la matèria. El tractat és, però, un conjunt d'indicacions sobre administració estatal de tota mena, és a dir, un manual de mercantilisme industrialista, a l'estil francès, segons el qual la població treballadora del país és l'origen de l'enriquiment del país.
Antonio Serra (1580-1650)	Calabrès que lluità contra la corona espanyola, va publicar des de la presó el <i>Breu tractat sobre les causes que poden fer abundants l'or i la plata als països que no tenen mines</i> (1613), obra mercantilista que va més enllà de la senzilla idea d'una balança de comerç positiva.
Gerard de Malynes (1586-1641)	Nascut a Anvers, la seva família es traslladà a Anglaterra, on ell es va dedicar al comerç. Va participar en aventures comercials que van fracassar i sempre en va fer responsables les grans companyies i els banquers. Va defensar el lliure comerç a <i>El manteniment del lliure comerç</i> (1622), en què criticava Misselden, i va arribar a descriure el mecanisme del flux d'espècies, que més tard desenvoluparia Hume.

Edward Misselden (vers 1608-1654)	Mercantilista anglès i funcionari de la companyia Merchant Adventurers, que va defensar en la seva obra <i>Lliure Comerç, o els mitjans per a fer florir el comerç</i> (1623), títol que ja anuncia el camí vers el lliure canvi. Va emprar el terme <i>balança comercial</i> per primera vegada.
Johann Joachim Becher (vers 1635-1682)	Metge i químic alemany, que va servir a la cort austríaca dirigint les empreses estatals. Els <i>Discursos polítics</i> (1668) són un dels primers exponentes del cameralisme germànic, ciència de l'Administració estatal. Creador del que s'anomena principi de Becher, idea segons la qual tota despesa d'un agent és també un ingrés d'un altre (flux circular de la renda), altrament expressada com la influència del consum sobre la producció.
Philipp Wilhelm Hornigk (1638-1712)	Cameralista alemany, funcionari de la corona austríaca, la seva principal obra va ser <i>Àustria sobre totes les nacions si ella ho vol</i> (1684), un manual mercantilista clàssic que va incorporar al cameralisme les visions econòmiques més estandarditzades.
Gerónimo de Ustáriz (1670-1732)	Funcionari espanyol que va servir la Corona de Nàpols, autor de l'obra més important del mercantilisme espanyol, <i>Theorica y practica del comercio y de la marina</i> (1724), que va tenir una gran difusió a l'època, versió estandarditzada del mercantilisme reformat de tipus colbertisme.

Tractat sobre l'origen, naturalesa, funció i canvis de la moneda (1350)

Escrita per Nicolau d'Oresme en l'època del jove Carles V de França, després de les greus mutacions monetàries fetes pel seu pare Jean le Bon, per a afrontar la Guerra dels Cent Anys contra Anglaterra.

És la primera obra dedicada íntegrament a un tema econòmic i representa l'ortodòxia monetària del seu temps, que va ajudar Carles V a restaurar una situació difícil. Conté 26 capítols, amb menys de 2.000 paraules.

La primera part tracta de l'origen i les funcions del diner, i s'hi explica clarament com s'ha de constituir el diner per a afrontar aquestes funcions.

La segona part analitza el que està bé i el que està malament en l'encunyament de moneda, i bàsicament la qüestió del *debasement*, o rebaixa del contingut real respecte del nominal, i s'hi mostren els inconvenients d'aquesta pràctica.

Com que la comunitat en surt perjudicada, es considera que el *debasement* és un pecat més dolent que la usura.

La riquesa d'Anglaterra mitjançant el comerç exterior (vers 1630)

Escrita per Thomas Mun després de la crisi comercial anglesa del 1621, l'obra generalitza els arguments que l'autor mateix havia fet servir en aquell moment per a defensar l'actuació de la seva companyia, l'East India Trade, acusada de ser la causant de la crisi.

Els set primers capítols formen la part teòrica del llibre i responen al subtítol de l'obra: la balança del nostre comerç exterior és la regla de la nostra fortuna. El punt de partença és la distinció entre riqueses naturals i riqueses artificials; les primeres són les que s'han de conservar i les segones s'han d'exportar.

Els set capítols següents tracten de les qüestions monetàries lligades al comerç exterior, en què s'aprecia que Mun no confon diner i riquesa.

La darrera part, que també té set capítols, tracta de la política comercial que ha de seguir un govern per a augmentar la riquesa del país.

Resum

L'entorn econòmic i cultural europeu a mitjan segle XIII presentava unes característiques molt definides, que a poc a poc van anar canviant per l'efecte de dos fenòmens.

En primer lloc, l'aparició d'activitats comercials i d'entramats de relacions econòmiques entre diferents parts d'Europa, que han permès parlar d'una revolució comercial.

En segon lloc, la introducció de les idees d'Aristòtil, a partir de traduccions fetes per mitjà de l'àrab, sovint després d'un llarg camí intel·lectual. Les idees d'Aristòtil sobre fenòmens econòmics van permetre als escolàstics d'analitzar les noves activitats i, alhora que en jutjaven la moralitat, també n'estudiaven el funcionament.

En aquests segles, doncs, els fenòmens del mercat i de la moneda van començar a ser desvetllats, encara que d'una manera imperfecta.

De tota manera, vers el 1500 les noves activitats ja eren un element important de l'economia, i van ajudar a l'aparició d'altres fenòmens polítics i culturals.

Tant el naixement dels estats moderns com el Renaixement tenien com a suport una nova classe social, urbana i sorgida de les noves activitats. I aquesta nova classe social va analitzar els fenòmens econòmics amb una altra visió, la del mercader.

Aquest nou corrent, el mercantilisme, va començar com una teoria del comerç, però, va anar avançant vers l'estudi del fenomen de la producció.

I si l'objectiu dels escolàstics era normatiu i moral, l'interès principal dels mercantilistes era l'enriquiment de l'Estat i del sobirà.

Però les dues línies, escolàstica i mercantilista, o doctors de dret natural i polítics i pamfletistes, foren les dues fonts de les quals, posteriorment, va néixer la ciència de l'economia política.

Activitats

1. Comenteu els avantatges i inconvenients dels enfocaments absolutista i relativista.
2. Quines similituds hi havia entre el món d'Aristòtil i el món medieval, que els portaren a adoptar doctrines semblants?
3. Per què el mercantilisme va sorgir en el període de l'absolutisme?
4. Quines influències van tenir les característiques nacionals en les diferències entre mercantilistes?

Glossari

Absolutisme (mètode) *m* Metodologia de la història del pensament econòmic que intenta analitzar les doctrines econòmiques del passat d'acord amb el que avui és la teoria econòmica acceptada.

Absolutisme (política) *m* Forma política que adoptaren els països europeus vers el segle XVI, per la qual el poder polític que fins aleshores havien posseït els senyors feudals va quedar centralitzat en mans d'un sobirà únic, ajudat en les tasques administratives per membres de la nova classe ascendent, la burgesia.

Autosuficiència *f* Objectiu de política econòmica que busca que la producció dins d'un territori sigui suficient per a les necessitats del territori mateix. En l'economia senyorial, l'autosuficiència és la finalitat més important, però també en determinats moments, diversos països han buscat aquesta finalitat en condicions contemporànies, com és el cas del franquisme a Espanya, que basava la seva primera política econòmica en una forma agressiva d'autosuficiència, l'autarquia.

Balança de comerç *f* Diferència entre exportacions i importacions i, per tant, crèdit (si és positiva) o deute (si és negativa) que un determinat país té respecte de l'exterior. El crèdit o el deute originen moviments del numerari entre el país i l'exterior, en pagar-se els deutes o rebre el pagament del crèdit. La balança de pagaments inclou no tan sols la balança de comerç, sinó també la balança de capitals, o sia, els pagaments, cosa que, per definició, implica estar en equilibri. La balança comercial també rep el nom de balança de pagaments per compte corrent, i la part corresponent als pagaments compensadors és la balança de pagaments per compte de capital. El concepte va ser desenvolupat per primer cop pels mercantilistes, especialment Edward Misselden i Thomas Mun, i d'aleshores ençà es mantingué, tot i que la seva visió científica no va aparèixer fins a Hume, que va veure la impossibilitat de mantenir constantment un superàvit d'aquesta balança, ja que els moviments de moneda per saldar-la donarien lloc a moviments inflacionistes que restaurarien la situació d'equilibri (flux d'espècies), i després, amb Ricardo, qui va cercar les causes del comerç internacional (costos comparatius).

Barroc *m* Moviment artístic i intel·lectual del segle XVII, coincident amb l'auge de l'absolutisme. En principi es va referir a un estil complicat i exagerat, però va anar adquirint un significat més ampli, pel que fa a les seves manifestacions, que inclouen també les aportacions a les ciències socials, i menys despectivament, en referir-se a una forma específica d'entendre el món.

Bullionisme (mercantil) *m* Primera versió del mercantilisme, que confon la riquesa amb el diner, i que busca l'acumulació de lingots (*bullion*) com a forma de riquesa d'un país.

Cameralisme *m* Versió alemanya del mercantilisme, preocupada pels problemes de la hisenda dels prínceps (*Camera*), però que buscava la creació de riquesa que es pogués taxar.

Capitalisme mercantil *m* Sistema econòmic en què la base de l'economia són les activitats mercantils portades de forma capitalista, és a dir, amb l'objectiu d'obtenir beneficis per als empresaris.

Colbertisme *m* Versió francesa i sofisticada del mercantilisme, que buscava l'enriquiment d'un país mitjançant la regulació de tots els aspectes de la vida econòmica, especialment els que feien referència a la indústria que es podia exportar a fi de guanyar metalls nobles. Pren el nom del ministre de Lluís XIV, Colbert.

Colonialisme *m* Tendència, que es va produir en diferents èpoques en països europeus, a buscar la submissió d'altres països a fi i efecte d'aprofitar-se'n econòmicament. La primera onada va tenir lloc al segle XVI, a partir del descobriment d'Amèrica, i encara que va continuar amb menys força, es repetí al segle XIX. Al segle XX, la dominació política ha donat lloc a una independència política formal, però en força països es manté la dominació econòmica. El colonialisme va ser l'instrument per a implantar forçosament el capitalisme i, per tant, perquè es difongués planetàriament. És a la base del sistema mundial capitalista.

Consum *m* Despesa total d'una economia en béns i serveis d'ús final en un període determinat. La importància del consum com a creador d'expectatives de venda i, per tant, de beneficis en la producció, va començar a ser remarcada per Becher, però va ser remarcada de manera més clara per Boisguilbert, que veia en la classe aristocràtica i benestant el punt de partença del circuit econòmic en aquesta demanda. La visió va ser perfeccionada per Quesnay, i a partir d'aquell moment tota l'escola clàssica hi va donar el vistiplau. Però durant el segle XVIII, el problema es va centrar en el possible paper del consum de béns de luxe, el típic que exercia la classe benestant, ja que si bé tenia importància econòmica, creava problemes de caràcter moral per a una ciència que començava tenyida de tocs calvinistes i puritans. El

paper del consum en la determinació de la renda va ser finalment apuntat per Keynes, a la funció consum.

Cost d'oportunitat *m* Benefici no obtingut en dur a terme una determinada acció econòmica. El concepte va començar a ser definit amb la idea de *lucrum cessans*, present ja en les justificacions de l'interès per part dels darrers escolàstics.

Cristianisme *m* Segons el Concili de Nicea, la creença en la Trinitat i en la redempció. La legislació religiosa que en va sorgir podia ser aplicada per l'autoritat civil, cosa que va significar el manteniment d'unes regulacions d'origen religiós (com la condemna de la usura) en el camp civil.

Desvetllament europeu *m* Procés de recuperació de les relacions econòmiques a llarga distància que es va produir a Europa entre els segles XI i XII, gràcies a l'obertura de la Mediterrània per les croades i altres fenòmens. Segons alguns historiadors, va ajudar a la caiguda del feudalisme, basat en una economia autosuficient.

Economia senyorial *f* Base econòmica del feudalisme, constituïda per una sèrie d'unitats agrícoles autosuficients, on els pagesos (serfs) tenien obligacions personals envers el senyor feudal, i havien de treballar la terra del noble un determinat nombre de dies a la setmana. La resta de dies es dedicaven a treballar una part de la terra per al propi manteniment, encara que aquesta terra fos també del senyor.

Escolàstica *f* En temes lligats a l'economia va arrencar amb les traduccions fetes a Europa de les obres d'Aristòtil, a partir de mitjan segle XIII, i que va durar fins al segle XVI i fins i tot més enllà. És el mètode per excel·lència d'organització del saber a l'edat mitjana. Determina al detall els procediments escolars. Es fonamenta en el domini de les arts del trívium, especialment de la gramàtica llatina (d'un vocabulari precís que és un utilitatge imprescindible) i de la dialèctica (ciència del raonament recte). La base de l'ensenyament és la *lectio* (lectura), l'exposició en profunditat dels textos, especialment de la Bíblia i de les altres autoritats.

Ètica econòmica *f* Tot i que una ciència es planteja objectius positius, sense valoracions, tant a l'inici com en molts altres moments l'economia es plantejava problemes ètics. Aquest és el cas de l'escolàstica, amb els conceptes de preu just, de licitud de l'interès i de justícia en l'emissió de moneda.

Feudalisme *m* Sistema polític i econòmic que va dominar Europa en l'època medieval. Vers el segle XII va aparèixer aquest sistema basat en una estructura política descentralitzada, en la qual hi havia unes jerarquies basades en les relacions de vassallatge entre els nobles que posseïen aquest poder polític i una estructura econòmica basada en l'economia senyorial, en què els camperols estaven subjectes personalment (servitud) als senyors a fi i efecte que aquests darrers gaudissin dels ingressos suficients per a mantenir el poder polític i militar.

Flux circular *m* Concepció de l'economia, segons la qual els ingressos pagats pels productors als factors de producció són gastats per aquests en la compra de béns i serveis als primers. En termes senzills implica que tot ingrés d'algú és una despesa d'algú altre, fet que es denomina el principi de Becher. És la manera més genèrica d'expressar la interdependència econòmica.

Formació estats nació *f* Procés que es va desenvolupar durant els segles XV, XVI i XVII, pel qual els grans estats europeus occidentals van consolidar un sistema unificat de poder i una economia única mitjançant l'absolutisme i el mercantilisme. Si bé el cas espanyol es diferencia dels casos anglès i francès, ja que va consolidar dos sistemes polítics sota una mateixa corona (la Corona d'Aragó i la de Castella), amb forces socials menys desenvolupades, hi va haver similituds en altres camps. Alemanya i Itàlia, en canvi, van desenvolupar sistemes no unificats, fins que al segle XIX es va esdevenir la unificació política.

Industrialisme *m* Actitud de diverses doctrines econòmiques que associa la riquesa a l'aparició i el creixement de les indústries, i que, per tant, vol crear indústries per a afavorir el desenvolupament econòmic.

Inflació *f* Moviment de creixement sostingut del nivell general de preus. De vegades es distingeix entre apujada de preus d'una sola vegada i inflació pròpiament dita. Si bé les reflexions sobre aquests processos van començar a la fi de l'edat mitjana en els escrits d'Oresme, davant les dificultats creades per la Guerra dels Cent Anys, la primera constatació formalitzada lligant el procés de creixement de preus a l'existència d'un flux creixent de diner no es va produir fins al segle XVI, amb la teoria quantitativa del diner amb Bodin i Azpilcueta. Hi ha diverses maneres de mesurar la inflació, però la més popular i que és objecte de seguiment pels governs i pel públic és l'índex de preus al consum (IPC), del qual depenen l'evolució del poder adquisitiu dels salaris i altres rendes. Es va generalitzar a les economies occidentals a partir dels anys seixanta, i a partir dels setanta es va convertir en un tema preocupant. Un corrent de pensament postula que aconseguir un marc (entorn) d'inflació baixa és un

prerequisit per a un funcionament adequat dels mercats, ja que en els mercats els senyals que representen els preus transmeten informació i incentius als agents econòmics, que es distorsionen d'una manera important en presència de processos inflacionistes. Aquest és el criteri que va adoptar la Reserva Federal dels Estats Units l'any 1979 i el que va tenir des que es va fundar el Bundesbank alemany (1957). El Banc Central Europeu neix amb el mateix mandat antiinflacionista.

Luxe *m* Consum de caràcter sumptuari, no necessari. Va ser un gran tema de debat durant el segle XVIII, ja que una de les possibilitats d'exportació produïa la demanda de béns de luxe de les classes aristocràtiques. De seguida es va diferenciar el consum no bàsic en dues partides, una que no era necessàriament luxe, consum de confort, i el luxe pròpiament dit, que en general va ser criticat, excepte per alguns autors com Bernard Mandeville.

Mercantilisme *m* En la seva versió més senzilla, doctrina econòmica segons la qual la riquesa d'un país és igual al diner en forma de metalls preciosos que posseeix. L'evolució d'aquest corrent va donar lloc a doctrines més sofisticades que ja no queien en aquesta confusió.

Nominalistes *m* Autors que a l'edat mitjana defensaven només l'existència dels fenòmens concrets, i negaven l'existència dels universals, o conceptes, que només eren noms. Normalment, aquests autors eren franciscans.

Poblacionisme *m* Actitud de diverses doctrines econòmiques que associa riquesa i població i que, per tant, afavoreix el creixement de la segona a fi d'incrementar la primera. Es tracta d'una actitud molt típica del mercantilisme.

Preu just *m* Preu que satisfà les justícies commutativa i distributiva aristotèliques, represes pels escolàstics. Les diferents branques de l'escolàstica atorgaren més importància a la retribució del productor (franciscans) o del comprador i la subsistència de la comunitat (dominics), però en l'actualitat la reinterpretació de l'escolàstica tendeix a veure el preu just com el preu acceptat de comú acord per comprador i venedor i, per tant, com el preu d'equilibri.

Realistes *m* Autors que a l'edat mitjana defensaven l'existència real dels universals o conceptes. En general, posició defensada pels dominics des de sant Albert el Gran i sant Tomàs d'Aquino.

Relativisme *m* Metodologia de la història del pensament econòmic que intenta analitzar les doctrines econòmiques del passat en el seu propi context cultural, i segons els problemes de les economies que intentava resoldre.

Renaiement *m* Període històric que va durar de mitjan segle XV a mitjan segle XVI, en què es va produir un floriment de les arts, dels estudis i de la preocupació per l'home en forma de l'humanisme.

Revolució dels preus *f* Llarg procés inflacionari que va patir tot Europa durant el segle XVI, i que va començar amb l'arribada d'or i plata de les colònies americanes i la despesa arreu d'Europa per les guerres de religió. Amb això, els autors de l'Escola de Salamanca van veure la relació entre quantitat de diner i preus.

Revolució científica *f* Procés de renovament de les pràctiques científiques que es va produir durant el segle XVII i que va permetre els avenços posteriors. L'exemple més clar de renovament és el que es va produir en l'astronomia entre Galileu i Newton, que van crear un model de ciència que tothom va voler seguir d'aleshores ençà. Però també va tenir uns padrins en el camp de la filosofia que van donar lloc a dues tradicions, l'empirista, sorgida amb Francis Bacon a Anglaterra, i la racionalista, sorgida amb Descartes a França, encara que es podrien trobar arrels de les dues als temps dels escolàstics amb D'Occam i sant Tomàs (franciscans i dominics).

Revolució comercial *f* Procés de transformació i ampliació de les pràctiques comercials i noves tècniques marítimes, que es va produir entre els segles XII i XV, de primer a ports mediterranis com Constantinoble, Venècia, Gènova i Barcelona, i que posteriorment s'amplià als ports del Mar del Nord i del Bàltic, formant la Hansa (Lubeck, Bremen). Entre les dues zones es va establir una xarxa de contactes que aprofitaren les zones de la Xampanya i Flandes per a establir les fires, i que van permetre la integració d'altres grans ciutats, com París i Londres.

Senyoratge *m* Benefici que el sobirà o estat encunyador de moneda percep quan el valor nominal de la moneda és superior al seu cost d'encunyament o valor real. En sistemes metàl·lics això es feia amb el *debassement* (rebaixa), en atorgar a una moneda un valor superior al seu contingut en or o plata, esperant que fos acceptada malgrat aquesta diferència, i que va donar lloc a processos inflacionistes àmpliament coneguts.

Teoria quantitativa del diner *f* Una de les teories econòmiques més antigues relaciona la quantitat de diner, la seva velocitat de circulació, el nivell general dels preus i el volum de transaccions mitjançant la fórmula $M \cdot V = P \cdot T$. Les seves primeres exposicions es limitaven a observar la relació entre la quantitat de diner i el nivell de preus, evident en la inflació que va provocar l'entrada d'or americà a Europa, i Martín de Azpilcueta i Jean Bodin foren els primers a descriure-ho. Però la teoria va ser desenvolupada posteriorment per John Locke i els economistes clàssics, i més tard per Marshall. Keynes va ser el primer a plantejar-hi problemes, tot i que anteriorment ja Thornton al segle XIX i Wicksell a cavall entre el XIX i el XX havien avançat idees crítiques respecte a aquesta teoria. En els temps moderns, el renaixement de la teoria quantitativa a mans de Friedman va significar l'eclipsi temporal de les teories keynesianes de la postguerra mundial.

Usura *f* Pecat des del punt de vista religiós i delictiu en el camp civil, que consistia en la percepció d'interès per un préstec. La idea de condemna la va expressar sant Tomàs i es va mantenir fins al segle XIV. Des del Renaixement econòmic italià, mitigat en certes condicions per les idees de sant Antoni i sant Bernardí, la seva penalització es va anar diluint sota certes condicions. Aquestes condicions incloïen la mora, els danys que patia qui deixava els diners i els beneficis que en podria haver obtingut, és a dir, el cost d'oportunitat.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Oresme, N. (1985). *Tratado de la primera invención de las monedas*. Barcelona: Orbis.

Ustáriz, G. de (1968). *Theorica y practica del comercio y de la marina*. Madrid: Aguilar (edició facsímil de la de 1742).

Mun, Th. (1954). *La riqueza de Inglaterra por el comercio exterior*. Mèxic: F.C.E.

Bibliografia complementària

Grice-Hutchinson, M. (1982). *El pensamiento económico en España (1177-1740)*. Barcelona: Crítica (cap. 3: Escuela de Salamanca).

Deyon, P. (1970). *Orígenes de la Europa moderna: el mercantilismo*. Barcelona: Península.

Vilar, P. (1976). *Crecimiento y desarrollo*. Barcelona: Ariel.

Hecksher, E. (1983). *La época mercantilista*. Mèxic: F.C.E.

Odd Langholm (1979). *Price and value in the aristotelian tradition*. Oslo: Universitetsforlaget.

Odd Langholm (1983). *Wealth and money in the aristotelian tradition*. Oslo: Universitetsforlaget.